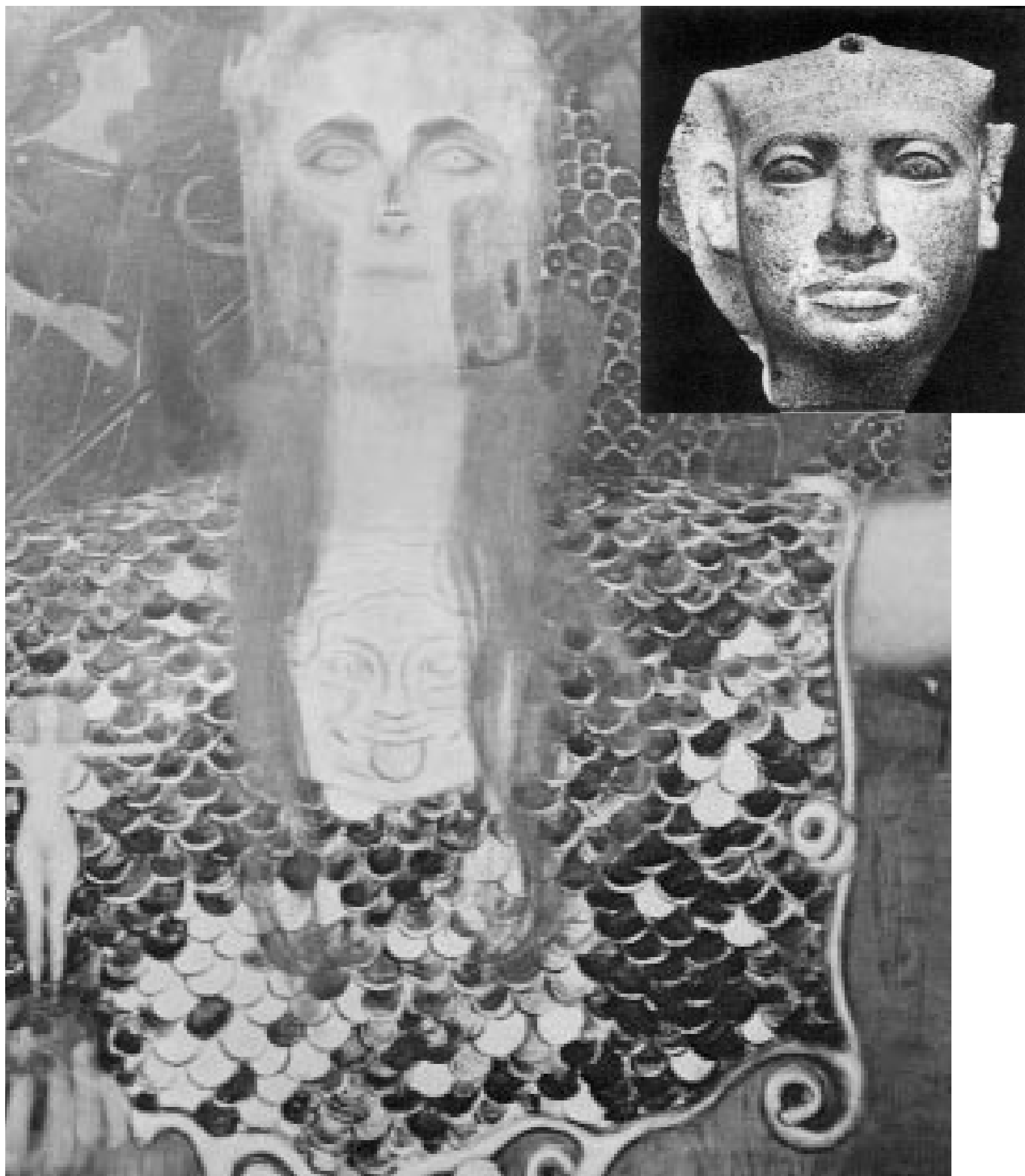
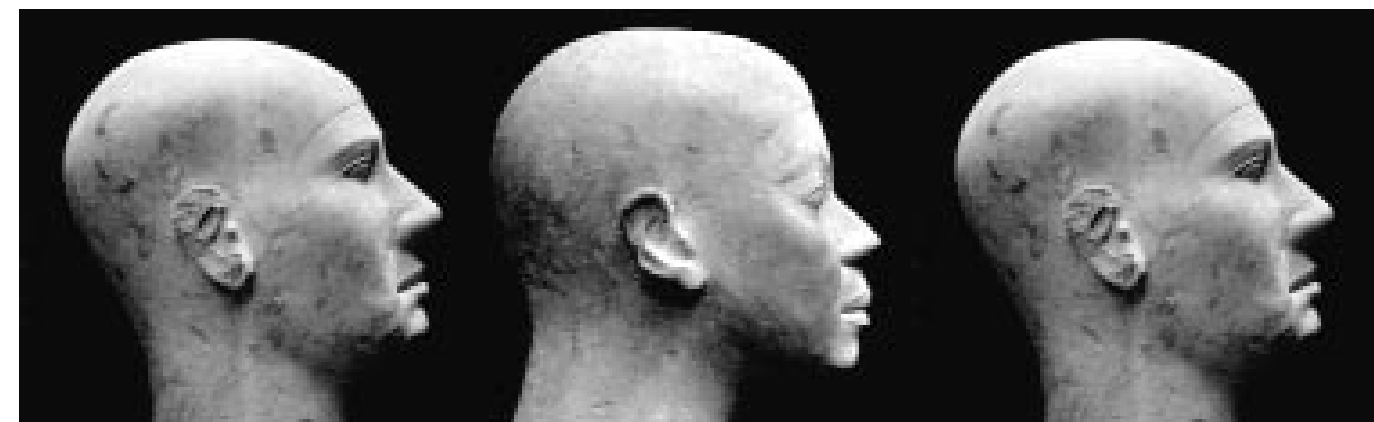

Αρχαιο-λογήματα

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΛΑΜΗΣ

Επιμέλεια - Συντονισμός Αφιερώματος

ΣΤΗΝ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ μίας γλώσσας που θα ανήγαγε τη νέα συλλογικότητα στο παρελθόν, κατά την εποχή της συγκρότησης των εθνικών κρατών, ως Νεοέλληνες βρεθήκαμε σε πολύ πλεονεκτικότερη θέση από τους Βαλκάνιους γείτονές μας, που δυσκολεύτηκαν αρκετά να αποδείξουν στους Ευρωπαίους την αναγκαιότητα της αυτόνομης ύπαρξής τους. Η διακήρυξη της συνέχειας με την αρχαιότητα υπήρξε καθοριστική για τη συγκρότηση και την επιβίωση του ελληνικού κράτους και αποτέλεσε έναν αναπαλλοτρίωτο συμβολισμό στην πορεία διαμόρφωσης της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Με την υιοθέτηση των δυτικών αναγνώσεων (Αναγέννηση, Διαφωτισμός) για την κλασική Ελλάδα από τον ελληνικό Διαφωτισμό, στην αρχή του 19ου αιώνα αναβιώνει στη σύγχρονη Ελλάδα η έννοια του “ελληνισμού” κάνοντας ένα άλμα 2.000 χρόνων. Το κενό που παρέμενε αγεφύρωτο αποτελούσε εύαλωτο σημείο όχι μόνο για την άμυνα στις επιθέσεις από το εξωτερικό, αλλά και για την εσωτερική συνοχή της υπό κατασκευήν εθνικής ιστορίας. Η σταδιακή όμως ένταξη στην εθνική ιστοριογραφία των παραγκωνισμένων χρονικών περιόδων που μεσολαβούσαν (Ύστερη Αρχαιότητα, Βυζάντιο) παρέκαμψε την αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής διαμεσολάβησης και οικοδόμησε την αναβίωση του “ελληνισμού” σε ένα εγγύριο σχήμα συνέχειας. Τα υλικά και της νέας αυτής πολιτισμικής γενεαλογίας συνέχισαν να προσφέρονται από τους Δυτικοευρωπαίους μελετητές και κυρίως τους Γερμανούς.

Πέρα από την εθνική ιστοριογραφία και την εν γένει πολιτισμική παραγωγή, η εκπαίδευση λειτούργησε ως βασικός ιδεολογικός μηχανισμός ομογενοποίησης και διαμόρφωσης συλ-

λογικής εθνικής ταυτότητας. Οι διαδικασίες αυτές δεν συντελέστηκαν χωρίς να συναντήσουν αντιστάσεις. Οι βεβαιότητες της εθνικής ιστοριογραφίας αμφισβητήθηκαν ήδη στην αφετηρία τους από αρκετούς που διείδαν τη σύντομη εξάντληση της προωθητικής τους δύναμης και επεσήμαναν ταυτόχρονα τον κίνδυνο μετάλλαξής τους από πλεονέκτημα σε παγίδα, δηλαδή την απαξίωση του εκάστοτε εθνικού παρόντος.

Η ιδεολογική κατάχρηση του αρχαίου παρελθόντος κατά κανόνα εντατικοποιείται σε περιόδους κρίσης. Τότε, η αίγλη της αρχαιότητας σπεύδει να καλύψει το κενό των προοπτικών στο εθνικό και κοινωνικό επίπεδο. Αλάθητες μαρτυρίες, ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός του Ιωάννη Μεταξά, οι ιδεολογικές πρακτικές των πρώτων μετεμφυλιακών κυβερνήσεων, η Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών της δικτατορίας των συνταγματαρχών και οι σύγχρονες εκδηλώσεις άγονης αρχαιοπληξίας. Κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο νέα ρεύματα στις κοινωνικές επιστήμες και στην ιστοριογραφία αποτέλεσαν την αφετηρία κατανόησης του τρόπου με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η κοινωνική και ιδεολογική συγκρότηση του νεοελληνικού εθνικού κράτους. Οι έντονοι όμως κραδασμοί που προκλήθηκαν από την ένταξη της χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, και οι συνακόλουθες αναζητήσεις ταυτότητας και πολιτικής στη νέα υπερεθνική συλλογικότητα, προξένησαν σημαντικές ανακατατάξεις στη μεταπολιτευτική ιδεολογική τοπογραφία. Η συνειδησιακή ρευστότητα που ακολούθησε τις ραγδαίες αλλαγές στο διεθνές ορίζοντα μετά το 1989, επέτεινε τη σύγχυση και αναθέρμανε το διάλογο για την “ουσία” της εθνικής ταυτότητας και τη “φύ-

ση” του ελληνισμού, έχοντας ως συνέπεια την αναδίπλωση στα σκληρά στοιχεία του ελληνικού εθνικισμού.

Οι ίδιες αυτές διεθνείς εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα την υπονόμηση των μεγάλων ερμηνευτικών σχημάτων. Ο ενοποιητικός ρόλος του δυτικού πολιτισμού τείνει πλέον να κατακερματιστεί από τις δύο κατ’ αρχήν αντιφατικές πολιτισμικές τάσεις, την παγκοσμιοποίηση από τη μία και τη διαφοροποίηση σε μικρές κοινότητες και ταυτότητες από την άλλη. Ο πυρήνας των ευρωπαϊκών αξιών, προορισμένος να παγκοσμιοποιηθεί, απώλεσε μέσω αυτής ακριβώς της διαδικασίας τη συνοχή του. Η ριζική του αμφισβήτηση έχει πάρει πια διαστάσεις καθολικής σύγκρουσης σχετικά με τη θέση που δικαιούται όχι μόνο η ευρωπαϊκή αλλά και η ευρύτερη δυτική πολιτισμική κληρονομιά στο σύγχρονο οικουμενικό κόσμο.

Η κρίση παρέσυρε μαζί με τις κοινωνικές επιστήμες και τις κλασικές σπουδές από την κεντρική θέση που κατείχαν ως βασική πηγή των ευρωπαϊκών αξιών. Ο πολυπολιτισμός ως πολιτισμική αντίληψη και πρακτική άρχισε να επιβάλει ένα νέο περιεχόμενο στις ανθρωπιστικές σπουδές βασισμένο στη σύλληψη της διαφορετικότητας, έχοντας ως στόχο την ανάδειξη της ταυτότητας και των δικαιωμάτων εθνοτικών και κοινωνικών ομάδων.

Θεωρήθηκε ότι η καλύτερη άμυνα απέναντι στους κινδύνους που προκύπτουν για τη θέση και το ρόλο της σύγχρονης Ελλάδας ήταν η λεγόμενη “πολιτισμική της θωράκιση”. Η επίκληση όμως του αυτονόητου χρέους των Δυτικών απέναντι στους δωρητές του πολιτισμού τους αποδείχθηκε αναποτελεσματική στην επίλυση των προβλημάτων αιχμής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Δεδομένης δε και της διαφαινόμενης αμφισβήτησης σχετικά με τη συμβολή του ελληνικού πολιτισμού σε αυτόν της Δύσης, η εγχώρια δυσφορία απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις δεν άργησε να μεταμορφωθεί σε εθνικιστικό παροξυσμό.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα άλλωστε, δεν προέκυψε τυχαία η άνθηση Ιδρυμάτων με προγραμματικό πολιτιστικό τους στόχο την προβολή μίας αέναης προσφοράς (Αρχαία Θαύματα και Βυζαντινές Δόξες), ως απότοκο μίας αδιάσπαστης συνέχειας. Μία Ελλάδα με αυτιστική συμπεριφορά, που αποζητά το μερίδιο του μόνιμου και αποκλειστικού διαχειριστή της κληρονομιάς της κλασικής αρχαιότητας για να ενισχύσει τη σημερινή της θέση ενώ στην ουσία την υπονομεύει. Την προσέγγιση αυτή δεν θα δυσκολευτεί να την αναγνωρίσει κανείς στις ηλεκτρονικές σελίδες κρατικού φορέα στο Ίντερνετ για τον ελληνικό πολιτισμό, καθώς και στο νέο σχολικό βιβλίο για την “Πολιτισμική Προσφορά του Ελληνισμού”.

Ενδεικτική του κλίματος εσωστρέφειας και στρουθοκαμηλισμού που προκαλεί η εθνοκεντρική αναδίπλωση στα ζητήματα αυτά, είναι η δημόσια υποδοχή που επιφυλάχθηκε στο βιβλίο “Μαύρη Αθηνά” του Martin Bernal (Τόμος Ι-1987 και Τόμος ΙΙ-1992). Το βιβλίο αυτό έγινε σημείο αναφοράς του επιστημονικού και πολιτισμικού ρεύματος που επιδιώκει τη μετατόπιση της συζήτησης για τις ελληνικές επιδράσεις στο δυτικό πολιτισμό, χωρίς να αμφισβητεί την αξία τους, σε ένα

μεσανατολικό κέντρο επιρροών. Το βιβλίο έχει μεταφραστεί σ’ όλες τις μεγάλες ευρωπαϊκές γλώσσες και έγινε εκδοτική επιτυχία. Όπως λέει και ο Ιταλός αρχαιολόγος Μάριο Λιβεράνι, ένας από τους πολλούς επικριτές του: “πρέπει να είναι το πιο συζητημένο βιβλίο για την αρχαία ιστορία του κόσμου της Ανατολικής Μεσογείου από τον καιρό της Βίβλου”. Στην Ελλάδα όμως, το βιβλίο αντιμετώπιστηκε με υπαγορευμένους λιβέλλους που εμφανίστηκαν στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο επαναλαμβάνοντας το γνωστό μοτίβο της αποκάλυψης των “ανθελληνικών” απόψεων, καθώς και με την αντίστοιχη πρακτική που ακολουθείται στο ακαδημαϊκό επίπεδο, την έκδοση στα ελληνικά βιβλίου της Αμερικανίδας Mary Lefkowitz, το οποίο αποτελεί μαχητικό αντίλογο στις θέσεις

του Bernal και σ’ αυτές των συνοδοιπόρων του αφροκεντρισμού, χωρίς βέβαια να έχει προηγηθεί η έκδοση στα ελληνικά της “Μαύρης Αθηνάς”.

Η απουσία μίας σοβαρής κριτικής παρουσίασης των θέσεων του Bernal από τους Έλληνες επιστήμονες και μελετητές της αρχαιολογίας, της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, της ιστορίας και του πολιτισμού θα μπορούσε να αποδοθεί στο ότι η ελληνική αρχαιογνωστική επιστήμη, επειδή αισθάνεται ακόμα την προστασία των μεγάλων ευρωπαϊκών παραδόσεων που την ανέθρεψαν από τον 19ο αιώνα, καθώς και την ασφάλεια που παρέχει η ελληνική γλώσσα της κλασικής γραμματείας και η ιδιοκτησία των αρχαίων τόπων, δεν ένοιωσε μέσα στην αυτάρκειά της την ανάγκη να κατακτήσει κάποια σημαντική θέση στη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Η παρατεταμένη απουσία από τις εξελίξεις στο διεθνή διάλογο των τελευταίων τριών δεκαετιών για ζητήματα θεωρίας και μεθόδου που έχουν αναμορφώσει τη φυσιογνωμία των αρχαιογνωστικών επιστημών, έχει εντείνει την εσωστρέφεια και την απομόνωση, καθώς φαίνεται ότι η πλειοψηφία της εγχώριας διανοητικής παραγωγής έχει αυτοπεριοριστεί στις προσπάθειες για την τόνωση του εθνικού φρονήματος στην εσωτερική αγορά.

Χαρακτηριστική για τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το ρόλο της και το μεθοδολογικό εκσυγχρονισμό της είναι η υιοθέτηση απόψεων που θέτουν τις “αμερόληπτες”, πλέον σύγχρονες μεθοδολογίες των φυσικών επιστημών στην υπηρεσία των μυθολογιών της τρισχίλιετούς συνέχειας. Απτά δείγματα, η ανακοίνωση κορυφαίου πνευματικού Ιδρύματος της χώρας σχετικά με τις νέες χρονολογήσεις (με τη χρήση υπερσύγχρονης τεχνολογίας) των “πυραμίδων” της ελληνιστικής εποχής στην Αργολίδα, που τις καθιστούν προγενέστερες ακόμα και των αιγυπτιακών, καθώς και οι σχεδιαζόμενες μελέτες αρχαίου γενετικού υλικού που θα πιστοποιήσουν φυσικά με “αδιάσειστα” στοιχεία ακόμα και τη συνέχεια εξ αίματος του ανάδελφου έθνους.

Η σύγχρονη μελέτη των αρχαιολογικών μαρτυριών, αντί να

όπου οι “επιστημονικές” βεβαιότητες που στηρίζονται σε ακλόνητα πολιτισμικά παραδείγματα, όπως και οι εξ αποκαλύψεως αλήθειες δεν οδηγούν παρά σε εντάσεις και συγκρούσεις, τα Σύγχρονα Θέματα επιχειρούν την κριτική παρουσίαση των αντιμαχόμενων απόψεων για προβλήματα που δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να προσποιούμαστε ότι τα αγνοούμε.

Τα κείμενα του πρώτου μέρους προτίθενται να αναδείξουν τις υπόρρητες γνωσιοθεωρητικές και μεθοδολογικές παραδοχές των απόψεων που συγκρούονται, καθώς και τα πολιτικά, κοινωνικά και ψυχολογικά συμφραζόμενα που αποπειράονται να εξηγήσουν τις αλλαγές πεποιθήσεων και αξιών τις οποίες ασπάζονται οι μελετητές του πεδίου. Παράλληλα φιλοδοξούν να κλονίσουν τη στερεότητα ερμηνευτικών σχημα-

διευκολύνει τη βαθύτερη κατανόηση των εξαιρετικά σύνθετων πολιτισμικών σχέσεων και να καταστεί προνομιούχο πεδίο επικοινωνίας, μετατρέπεται σε χώρο σύγκρουσης όσων διεκδικούν, σε έναν εθνικιστικό ορίζοντα, την κληρονομιά αρχαίων πολιτισμών. Η αναζήτηση ταυτοτήτων, ιδιαιτεροτήτων και διαφορετικότητας οδηγεί στην υποβάθμιση, αν όχι στην αποσιώπηση των αλλότριων συμβολών και επιρροών, η απουσία των οποίων εκλαμβάνεται ως βασικό κριτήριο της ισχύος τους. Οι πολιτισμοί, καθώς ταυτίζονται με έθνη, και αυτά με τη σειρά τους με σύγχρονα κράτη, αντιμετωπίζονται αξιολογικά σε ένα γραμμικό σχήμα όπου η ανωτερότητα προκύπτει από την αρχαιότητά τους σε σχέση με τους άλλους. Η πολιτισμική ανάλυση, αντί να εμπλουτίζει τις προσεγγίσεις και να διευκολύνει την αλληλοκατανόηση, μοιάζει να προσφέρει τα τελευταία χρόνια ένα επικίνδυνο εννοιολογικό εργαλείο απλουστεύσεων, που έχει αναχθεί σε μοναδική εξήγηση εσωτερικών και διεθνών προβλημάτων. Το ζητούμενο παραμένει μία προσέγγιση που θα αναδεικνύει την πολυπλοκότητα των πολιτισμικών μορφωμάτων και θα ανιχνεύει ταυτόχρονα τις συγκλίσεις και τις ιδιαιτερότητές τους.

Με το άνοιγμα αυτού του διαλόγου και μάλιστα σε μια εποχή

τοποίησεν όπως: ελληνοφιλία-μισελληνισμός ή φιλοδυτικός-αντιδυτικός.

Το δεύτερο μέρος του αφιερώματος περιλαμβάνει την παρουσίαση δύο πρόσφατων εκδηλώσεων που κινούνται στον ίδιο άξονα προβληματισμού. Η πρώτη είναι το Διεθνές Συμπόσιο με θέμα “Τα όρια της αρχαίας κληρονομιάς - η διαχείριση της αρχαιότητας από το νεότερο ελληνισμό”, που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Κρήτης (Ρέθυμνο, Φθινόπωρο 1996). Η δεύτερη αφορά το Ελληνογερμανικό Συνέδριο με θέμα “Ο Ελληνικός πολιτισμός στη Γερμανική επιστήμη κατά τον 19ο αιώνα”, που οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Γκαίτε σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Αθήνα, Άνοιξη 1995), καθώς και την έκδοση των εισηγήσεων του Συνεδρίου σε έναν τόμο με τίτλο “Ενας νέος κόσμος γεννιέται” (Εκδόσεις Ακρίτας), με επιμέλεια και εισαγωγή του Ευάγγελου Χρυσού.

Το αφιέρωμα κλείνει με ένα κείμενο ευρύτερης θεώρησης και αποσαφήνισης εννοιών, όπως διαπολιτισμικές ροές, οφειλές και επιρροές, του ανθρωπολόγου Jack Goody.

Γιώργος Μαλάμης
(σε συνεργασία με την Συντακτική Επιτροπή)